

SUCCESSVOLLE ONTSNAPPING IN 1916 VAN DE GENTSE SOLDAAT DÉsirÉ VAN MANSAERT UIT DUITSE KRIJGS- GEVANGENSCHAP

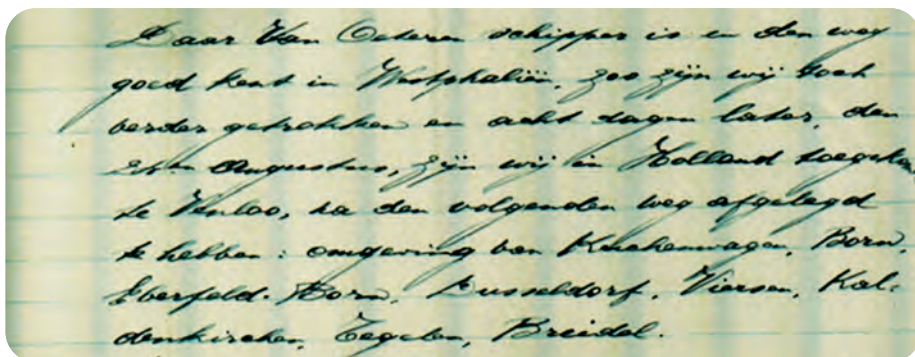
Johnny Driesen, Frank Gelaude

Désiré Van Mansaert, jonggehuwde Gentse soldaat, loodgieter in het burgerleven, werd gewond bij de hevige gevechten van november 1914 in het verwoeste Diksmuide. Als krijgsgevangene werd hij door de Duitsers tewerkgesteld en (feitelijk) gevangen gehouden in een metaalconstructiebedrijf in de buurt van Giessen (Westfalen). Na een eerdere mislukte poging kon Désiré in 1916 vluchten en het neutrale Nederland bereiken. Daar scheepte hij in naar Engeland, waar hij opnieuw in militaire dienst kwam, allicht verplicht. Zo werd een hachelijke, bijna onmogelijke onderneming succesvol voltooid. Het is een sterk, bijna ongelooflijk verhaal dat als het ware vraagt om een verfilming.

Van Mansaert overleefde de oorlog, maar of hij zijn vrouw weerzag, weten we niet. Hij week uit naar het Franse noorden, waar hij in 1922 hertrouwde en vele jaren later in Roubaix zou sterven. Zijn eerste huwelijk als minderjarige, de twee ontsnappingen en zijn uitwijken naar Frankrijk lijken erop te wijzen dat Dees, zoals hij in zijn thuisstad wel zal zijn genoemd, een zelfstandige, misschien zelfs avontuurlijke geest was. Een verslag opgemaakt van het verhoor bij zijn terugkeer geeft ons uit eerste hand een niet opgesmukt relaas van de ontvluchting. In een tweede deel van dit artikel worden de uiterst moeilijke omstandigheden waarin dit zich afspeelde, geschetst en becommentarieerd.

Koele, realistische verhalen van gewone soldaten die tijdens de eerste wereldoorlog uit Duitse krijgsgevangenschap wisten te ontsnappen, zijn zeldzaam. Hieronder geven we het ontsnappingsverhaal van de Gentenaar Désiré Van Mansaert in twee versies. De eerste bestaat nagenoeg uit zijn eigen woorden (afb. 1), zoals die opgeschreven werden door de militair die hem ondervroeg bij zijn terugkeer in het Belgisch leger.⁽¹⁾ De tekst werd in hedendaagse taal omgezet, maar volgt verder getrouw het verslag in ik-vorm. De tweede is een

becommentarieerde versie opgemaakt na zorgvuldige studie van de vluchtroute en het terrein aan de hand van kaartmateriaal uit die tijd.

Figuur 1. Fragment van het Proces Verbaal.

Het relaas

‘Op 10 november 1914, werd ik in Diksmuide tweemaal gekwetst door geweerkogels in het rechterbeen. Ik verschool me drie dagen in de puinen van het stadje en werd toen door de Duitsers aangehouden. Ik werd voor verpleging opgenomen in een ambulante infirmerie te München-Gladbach, en acht dagen daarna overgebracht naar het Vestinglazaret in Keulen. Alhoewel nog niet helemaal hersteld, werd ik op 2 januari 1915, naar het kamp van Giesen in Hessen gestuurd, waar ik moest werken in het kolenmagazijn ‘Gebrüder Kalle’. Eind mei 1915, werd ik overgeplaatst naar het metaalconstructiebedrijf ‘Siegner’, in Geisweid bei Siegen (Westfalen), waar onder meer onderdelen voor bruggen gemaakt werden. Ongeveer een dertigtal gevangenen werkten daar en wij logeerden in de fabriek zelf. Op zondag gingen wij soms wandelen onder geleide van schildwachten. In maart 1915, toen ik nog in Giesen zat, trachtte ik met nog zes andere gevangenen te ontvluchten, maar wij werden verraden door een Franse krijgsgevangene, wiens naam ik me niet herinner. Ik werd gestraft met vijf dagen opsluiting in een donker kot, en kreeg als voedsel alleenlijk water en brood.

Op den dertiende laatsleden, lukte het mij opnieuw te ontvluchten met nog drie andere gevangenen: Leon Van Oeteren van de Belgische Artillerie, Georges Schaville een Frans regiment Jagers en Charles Bourgois, naar ik meen van de Franse Koloniale Infanterie. Met hulp van andere gevangenen zijn wij rond 10 uur ‘s avonds ontvlucht via het dak van de fabriek. Wij hadden op

voorhand de zinken platen losgemaakt welke onze kamer met het dak verbonden. Wij kwamen dan in de smidse terecht, waar we een val openbraken, waarlangs we buiten konden. Met een ijzerschaar knipten wij de pinnekensdraad door die ons van een aarden straatweg afscheidde.

Figuur 2. Paspoort uitgereikt door het Consulaat in Vlissingen, bewaard in het archief van de Krijgsraad te Velde.

Eenmaal buiten, richtten wij ons naar de Hollandse grens. Ik was in het bezit van een landkaart, maar heb die ongelukkiglijk verloren in een bos, den eersten dag al. Daar Van Oeteren schipper is, kende hij den weg goed in Westphaliën. Zoo zijn wij toch verder getrokken en acht dagen later, den 24 augustus, zijn wij in Holland toegekomen te Venloo, na den volgende weg afgelegd te hebben: omgeving van Kirchenwagen (Kirchen), Born, Eberfeld (Eiserfeld), Bonn, Dusseldorf, Viersen, Kaldenkirchen, Tegelen, Breidel (Breyell). (2)

Wij trokken de grens over tussen 11 en 12 uur 's nachts, met een bende smokkelaars. Dat gebeurde in de omgeving van Steihl. We trokken naar de infanteriekazerne in Venlo, waar we mochten uitrusten. Van Oeteren is dan naar Roermond getrokken en de twee Fransen naar Rotterdam. Ik zelf reisde door

naar Bergen op Zoom waar ik logies vond bij mijn grootmoeder Maria Van Mansaert. Ik schreef onmiddellijk naar den Belgische Consul (afb. 2) van Vlissingen, die mij enige dagen verlof verleende. De dertigste september 1916 scheepte ik in te Vlissingen om het (Belgisch) leger in Engeland te vervolgen.’

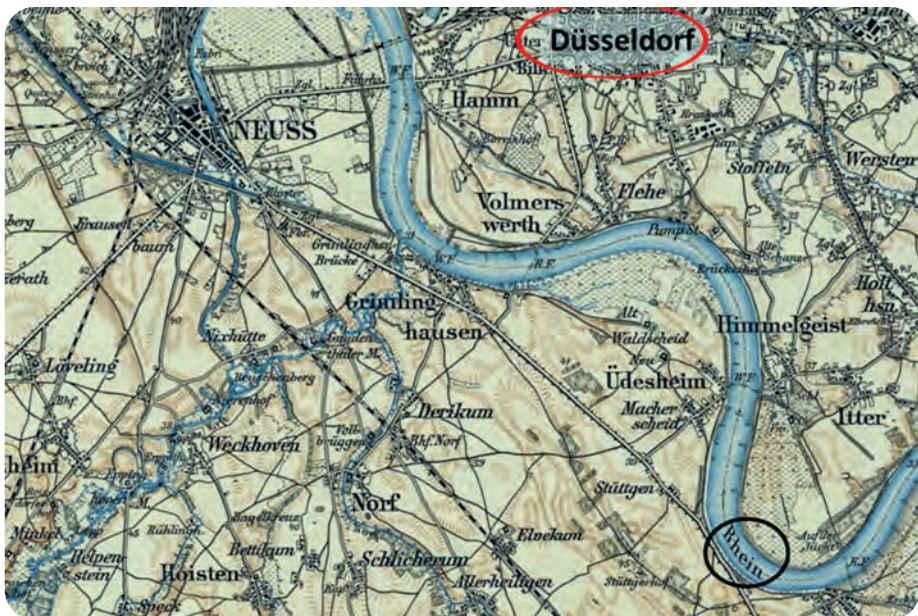
Figuur 3. Kaart omgeving Siegen. Fragment Karte des Deutschen Reichs (1907), schaal 1:100 000. Kaartblad Siegen 432. Merk vooral de vele hellingen en valleien op.

Becommentarieerde beschrijving (FG)

Incognito door Duitsland in oorlogstijden vluchten was niet evident. Het eerste deel van de vluchtweg liep waarschijnlijk aan de noordrand van de vallei van de Siegrivier naar het westen toe (3). De smalle Siegvallei was toen al dicht bewoond (Siegen, Eiserfeld en Kirchen) en een relatief drukke wegverkeersader (afb. 3). Het noorden van deze vallei was een sterk heuvelachtige streek (het Sauerland) met veel steile hellingen bergop en bergaf, toppen van rond de 300-400 m en een vallei op 100-200 m, in een bosrijke omgeving. Ideaal om zich overdag te verstoppen en 's nachts bij volle maan op pad te gaan (4).

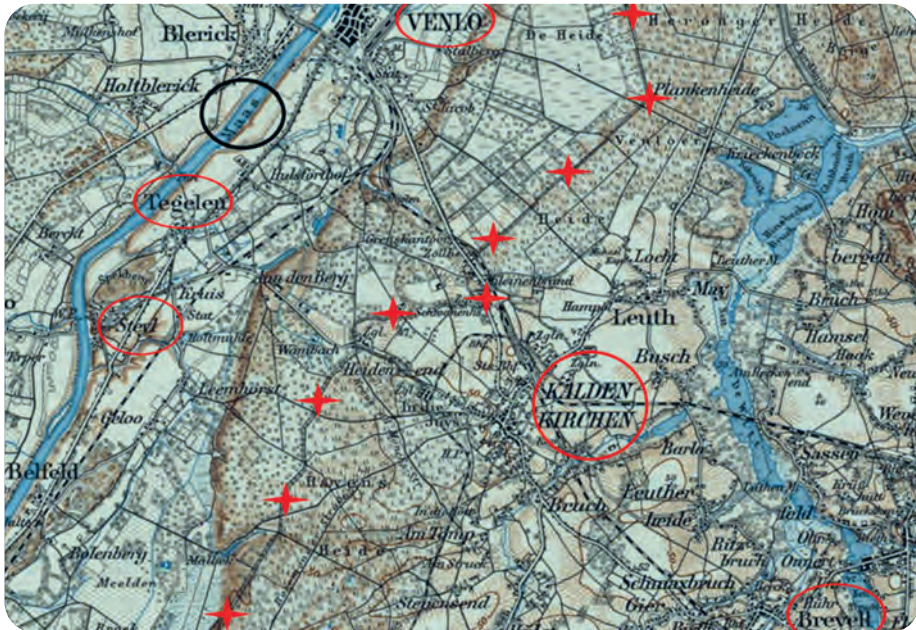
In het tweede deel van de vlucht was het oversteken van de Rijn het meest risikante onderdeel. Volgens de Duitse topografische kaarten van 1907 waren er

tussen Bonn, Köln en Düsseldorf slechts zes bruggen, waarvan drie spoorwegbruggen, die allen sterk bewaakt werden (5). Bovendien liggen deze bruggen in de onmiddellijke omgeving van de grote steden Bonn, Köln en Düsseldorf. Zowel Bonn als Köln liggen op de linkeroever en hebben de vluchters niet bezocht. Bij een overtocht over een streng bewaakte brug zouden vier haveloze vluchters snel opvallen, zodat het weinig waarschijnlijk is dat ze via een brug de Rijn passeerden. Gezien in het relaas ook Düsseldorf (afb. 4), op de rechteroever van de Rijn, vermeld wordt, kan vermoed worden dat ze in de buurt van die laatste stad de Rijn overstaken, vermoedelijk met een veerboot of op een vlot. Op de ‘Karte des Deutschen Reichs’ (1906 en 1907) staan 21 veerdiensten aangeduid op dit deel van de Rijn.

Figuur 4. Kaart omgeving Düsseldorf. Fragment Karte des Deutschen Reichs (1907), schaal 1:100 000. Kaartblad Düsseldorf 403. Met de Rijn en enkele mogelijkheden om over deze rivier te geraken met veerponten.

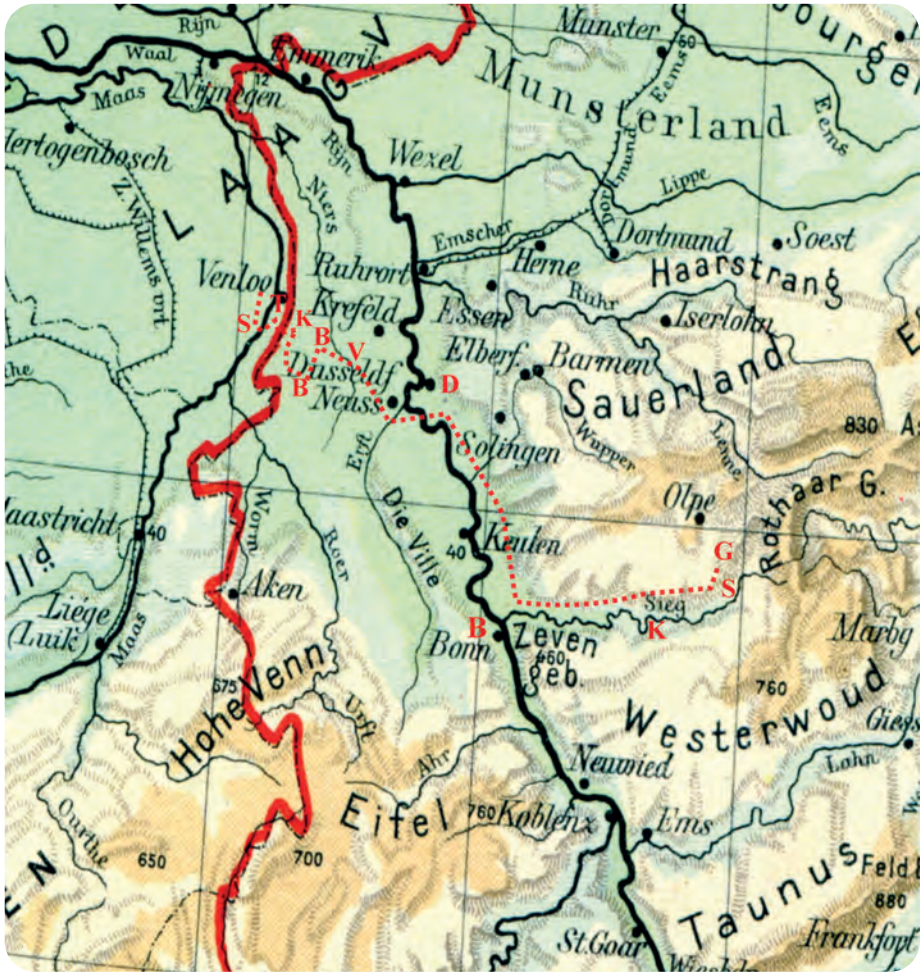
Eenmaal over de Rijn konden ze weer westwaarts vluchten door bossen, velden en akkers naar het neutrale Nederland. Hierbij passeerden ze de omgeving van de toenmalige Duitse dorpen Viersen, Breyell, Born en Kaldenkirchen dicht bij Venlo (afb. 5). Als ze alle vermelde dorpen hebben aangedaan, dan was het zeker geen vlucht in een rechte lijn naar de grens, maar eerder (bijna wanhopig) zoeken naar een geschikte locatie om de grens over te steken. Dit was niet evident: de grens met het neutrale Nederland werd zwaar bewaakt, net zoals de Belgische grens, met wachtposten en patrouilles.

Figuur 5. Kaart omgeving Venlo. Fragment Karte des Deutschen Reichs (1907), schaal 1:100 000. Kaartblad Kaldenkirchen 377. Met de grens (rode sterren) en de Maas, samen met de locaties die vermeld worden in het proces-verbaal.

Over deze belangrijke grenspassage worden spijtig genoeg in het verslag geen details gegeven, maar op basis van de kaarten komen twee mogelijke routes in beeld. De vermelding van de dorpen Kaldenkirchen, Breyell en het kleine Born (nauwelijks 10 huizen rond een kerk), suggereert de mogelijkheid dat ze het Brachter- en Biergardtscher Wald (D) en De Heide (NL) of het natuurgebied Ravensheide gebruikten om ongezien de grens te passeren. De laatste hindernis was de Maas, waarbij ze een veerpont in Steihl (of Steijl of Steyl) 's nachts met smokkelaars gebruikten. Vreemd hierbij is wel dat ze niet overstaken via de brug in Venlo. De Maas vormt (en vormde) immers niet de grens met Duitsland.

De vier jonge mannen legden in totaal ongeveer 220 km (afb. 6) af in 12 dagen.(6) Met die talrijke hindernissen was deze vlucht niet evident om te slagen. Ze hebben zeker een aantal keren geluk gehad. De kennis van de schipper Van Oeteren over de waterlopen Rijn en Maas was hierbij waarschijnlijk meer dan cruciaal. In volle oorlogstijd succesvol ontsnappen, twee rivieren en een grens passeren was zonder meer een uitzonderlijke prestatie.

Figuur 6. Kaart met de vluchtroute. Basiskaart uit Kwast A. 1927 Bos-Niermeyer Schoolatlas der geheele Aarde. Wolters-Groningen Den Haag, plaat 19. Vermoedelijke vluchtroute met de locaties Geisweid, Siegen, Kirchen, Bonn, Dusseldorf, Viersen, Breyell, Born, Kaldenkirchen, Tegelen, Steyl en Venlo (locaties op kaart staan aangeduid met de eerste letter).

Wie schrijft over Désiré Van Mansaert en Leon Van Oeteren een script voor een documentaire of film?

Levensverhaal

Jammer is wel dat we verder zo weinig weten over onze ‘held’. Dat weinige is dan nog afkomstig uit de archieven van de burgerlijke stand: niet bepaald boeiende lectuur, maar zeker in dit geval toch de moeite waard. Daarin lezen

Afb. 7. Wilgestraat (foto 1976, collectie Beluiken – Moreau in DSMG, Sint-Amansberg).

Afb. 8. Wilgestraat in 1976 (herkomst foto zie Fig. 7). Alle huisjes zijn gelijkaardig: venster en deur, twee volwaardige bouwlagen en een halve bouwlaag onder de zolder.
Eén venster op de verdieping.

we dat Désiré Van Mansaert in 1892 geboren werd in de Wilgestraat (afb. 7 en 8), zijstraat van de Wondelgemstraat, Rabotwijk Een onaanzienlijk straatje, maar toen nog niet zo lang aangelegd: dus met allemaal nieuwe huizen of eerder huisjes. Waarschijnlijk groeide Deeske er ook op. Zijn vader was loodgieter, zijn moeder Elodie Vanhoorde ‘zonder bedrijf, huisvrouw’. Ook Dees werd loodgieter en dit verklaart een en ander over zijn succesvolle ontsnapping in 1916 via het dak van de fabriek, waarin hij als krijgsgevangene tewerkgesteld was.

Blijkbaar was Désiré een nogal onafhankelijk type. Zo huwde hij als minderjarige (18 jaar) in 1910 met Helena François, naaister, drie jaar ouder dan hijzelf. Hij was milicien van de lichte 1911, stamboeknummer 58093, eerste Linierregiment. Enkele jaren later brak de oorlog uit. Meteen al in 1914 raakte Désiré gekwetst en belandde in krijgsgevangenschap. Hij herstelde en werd, allicht vanwege zijn beroepskennis, gedwongen tewerkgesteld in een Duits metaalconstructiebedrijf, dat meer dan waarschijnlijk ingeschakeld was in de oorlogsindustrie. In 1916 ontsnapte hij zoals hierboven verhaald.

Wat gebeurde er met zijn vrouwtje? Overleefde ze de oorlog niet? In elk geval vertrok Van Mansaert naar het Franse noorden waar hij zich vestigde en in 1922 hertrouwde met Maria Renard (Tourcoing, Dpt. Nord). Désiré overleed in Roubaix op 21 december 1958. Blijkbaar was hij een van de vele Vlamingen die na de ‘Grande Guerre’ in het zwaargehavende Frankrijk terecht kwamen, waar vooral de mannelijke jonge bevolking sterk uitgedund was.

Slot

Zo eindigde deze bijna hopeloze onderneming alsnog succesvol. Probeer het je voor te stellen: vier jonge mannen trekken klaarblijkelijk onopgemerkt doorheen onbekend vijandelijk gebied, midden in de oorlog toen iedereen op zijn qui vive was. Min of meer open wegen moesten ze mijden. Ze mochten allicht enkel 's nachts stappen, moesten zien aan eten te geraken... Waarschijnlijk probeerden ze het meeste te stelen. Meerdere keren zullen ze een verkeerde of onveilige weg ingeslagen zijn, moesten ze op hun stappen terug keren... eventueel sluipen. Ze konden aan niemand de weg vragen, zonder dat hun taal, Vlaams of Frans, hen zou verraden, al hadden vooral de twee Vlamingen waarschijnlijk wel wat Duitse woorden en zinnnetjes opgepikt op hun werk in de Duitse fabriek.

Vier jaar voor het begin van de eerste wereldoorlog moeten Désiré en zijn Helene een van de vele jonge koppeltjes geweest zijn die hun droom gedwars-

boomd zagen door het oorlogsgeweld. Dat eerste huwelijk overleefde de oorlog niet, of toch niet lang. Stierf H el ene, eventueel aan de Spaanse griep, zoals zoveel sterk verzwakte, dikwijls jonge mensen? Of kwam er een kink in de huwelijkse kabel? We weten het niet.

Noten

(1) Het relaas van wat Désiré vertelde tijdens een militair gerechtelijk verhoor werd opgeschreven in de Nederlandse taal door militair inspecteur August Van Gyneghem. De Pro-Justitia is gedateerd 2 oktober 1916. Bewaard in Rijksarchief 2, Krijgsraad te Velde, nr. 987, Inv. nr. 23. Zo'n verhoor was standaard in dergelijke gevallen. De legerarchieven, meer bepaald de strafdossiers, zijn nu gedeeltelijk consulteerbaar in de Rijksarchieven verspreid over heel België.

(2) De namen van de dorpen en steden in het proces verbaal staan niet in de volgorde van de vlucht. De plaatsnamen tussen haakjes zijn de correcte namen op kaart.

(3) Reconstructie van de vluchtroute gebeurde op basis van de volgende topografische kaarten: www.landkartenarchiv.de Karte des Deutschen Reichs (1906-1907), schaal 1:100 000. Kaartbladen: Kaldenkirchen 377, Kempen 378, Altenkirchen 458, Düsseldorf 403, Solingen 404, Lüdenscheid 405, Waldbr ol 431, Siegen 432.

(4) In 1916 was het op 14 augustus volle maan en op 21 augustus laatste kwartier. Zie hiervoor (www.everydaycalculation.com). Na een zeer natte junimaand met 26 regendagen, waren de zomermaanden juli en augustus zeer droog met amper neerslag. (www.meteo.be/nl/klimaat/uitzonderlijke-gebeurtenissen-sinds-1901).

(5) De veerdiensten staan op kaart aangeduid met KF en WF. KF = Kahn F ahre, veer met een roeiboot, WF = Wagen F ahre, veerboot voor wagens. Zwenmend de Rijn over steken mag uitgesloten worden, vanwege de sterke stroming. Eventueel lieten de vluchtelingen zich met een vlot meedrijven of hebben ze een roeiboot 'geleend'.

(6) Tijden van de vlucht: ontsnapt op 13 augustus 1916, 24 augustus 1916 in Venlo, 30 september 1916 van Vlissingen naar Engeland. Op 2 oktober 1916 werd het proces verbaal opgesteld.